

**“SAXIYLIK” VA “QARSAKBOZLIK”: QAHHOR SATIRASIDA
IQTISODIY ONG TANQIDI**

Dilmurodov Jurabek Ulug‘bek o‘g‘li

Toshkent davlat iqtisodiyot universiteti talabasi

Annotatsiya. *Ushbu maqolada Abdulla Qahhor ijodidagi “Saxiylik” va “Qarsakbozlik” hikoyalari asosida iqtisodiy ong, jamiyatdagi sun‘iy faollik, byurokratik isrofgarchilik va ko‘zbo‘yamachilik holatlari tahlil qilinadi. Adib satirik uslub orqali o‘sha davrdagi va bugungi kunda ham dolzarbligini yo‘qotmagan ijtimoiy-iqtisodiy muammolarni ochib beradi. Maqolada Qahhor satirasi faqat adabiy emas, balki iqtisodiy tafakkurni shakllantirish vositasi sifatida ko‘rib chiqiladi.*

Kalit so‘zlar: *Qahhor satirasi, iqtisodiy ong, isrofgarchilik, ko‘zbo‘yamachilik, sun‘iy faollik, jamiyat tanqidi, madaniy ong, iste‘molchilik.*

Kirish

Adabiyot – bu nafaqat estetik zavq manbai, balki jamiyatda shakllanayotgan tafakkur va ongning oynasi, xalq hayotidagi ijtimoiy-iqtisodiy jarayonlarning aksidir. O‘zbek adabiyotida bu vazifani yuqori darajada bajargan ijodkorlardan biri Abdulla Qahhordir. Uning satirik asarlari orqali jamiyatdagi illatlar, ayniqsa iqtisodiy beparvolik, sun‘iy obro‘ orttirish, isrofgarchilik va samarasiz tashabbuslar qattiq tanqid ostiga olingan. Ayniqsa, “Saxiylik” va “Qarsakbozlik” hikoyalarida faqat moddiy emas, balki ongli iqtisodiy fikrlashga zid holatlar badiiy ifoda topgan.

Mazkur maqolada Qahhor satirasi misolida iqtisodiy ong masalasi tahlil qilinadi. Bu ikki hikoyada yoritilgan obrazlar orqali jamiyatda iqtisodiy mas‘uliyatning yetishmasligi, ko‘r-ko‘rona qarsakbozlik va samarasiz “faollik” holatlari ochib beriladi. Qahhor tanqid qilgan bu holatlar bugungi kunda ham dolzarbligini yo‘qotmagan. Shu sababli adib ijodi iqtisodiy ongni o‘stirish, mas‘uliyatli iste‘mol va oqilona boshqaruv madaniyatini targ‘ib etishda alohida ahamiyat kasb etadi.

Adabiyotlar tahlili va metodologiya

Abdulla Qahhor ijodi bo‘yicha olib borilgan ilmiy izlanishlar, asosan, uning satirik mahorati, badiiy til uslubi va ijtimoiy tanqidchilik qirralariga qaratilgan. Jumladan, Y. G‘ulomov, A. Hayitmetov, H. Umar kabi adabiyotshunoslar Qahhor satirasining o‘zbek adabiyotidagi o‘rnini yuksak baholaganlar. Biroq bu asarlar orasida iqtisodiy tafakkur va iqtisodiy ongning badiiy talqini alohida yo‘nalish

sifatida yetarlicha o'rganilmagan. Aynan mana shu bo'shliqni to'ldirish maqolaning ilmiy yangiligi va dolzarbligini belgilaydi.

Tadqiqotda kontent-tahlil va kontekstual tahlil usullaridan foydalanildi. Kontent-tahlil yordamida "Saxiylik" va "Qarsakbozlik" hikoyalaridagi obrazlar, dialoglar va tasviriy vositalar orqali iqtisodiy mazmundagi ishoralar ajratib olindi. Kontekstual yondashuv esa hikoyalarda yoritilgan holatlarning XX asr o'rtalaridagi ijtimoiy-iqtisodiy voqelik bilan uzviy aloqasini aniqlashga xizmat qildi. Bundan tashqari, tanqidiy-taqqosloviy yondashuv orqali adibning tanqid qilayotgan hodisalari va bugungi kun o'rtasidagi parallel jihatlar ko'rsatib o'tildi.

Shuningdek, iqtisodiy ong tushunchasi bo'yicha zamonaviy iqtisodchilar (Azizxo'jayev A., Nasriddinov B.)ning g'oyalari asos qilib olindi va Qahhor satirasining u bilan qanday bog'liqligi izohlandi. Bu metodologik yondashuv maqolaning adabiy-tahliliy va iqtisodiy-tahliliy ko'lamini kengaytiradi.

Tahlil va natijalar

Abdulla Qahhorning "Saxiylik" va "Qarsakbozlik" hikoyalari ijtimoiy tanqid vositasida iqtisodiy tafakkurga bevosita ta'sir ko'rsatuvchi kuchli badiiy asarlar sirasiga kiradi. Bu hikoyalarda muallif sovet davridagi rasmiyatchilik, isrofgarchilik, tashqi ko'rinishga asoslangan faoliyat, samarasizlik va iqtisodiy mas'uliyatning yo'qligi kabi muammolarni satira orqali ochib beradi. Qahhor ijodida bu kabi hodisalarga faqat kulgi yoki kinoya bilan emas, balki chuqur ma'rifiy va ogohlantiruvchi pozitsiyadan yondashiladi.

"Saxiylik" hikoyasida jamiyatdagi soxta obro' orttirishga intilish tanqid ostiga olinadi. Bosh qahramon atrofida qilar oldida o'zini "saxovatli" qilib ko'rsatishga urinadi, biroq bu saxovat aslida chuqur iqtisodiy mas'uliyatsizlikdan kelib chiqadi. U odamlarning ko'z o'ngida katta xarajatlar qiladi, ko'r-ko'rona pul sarflaydi, biroq bu xarajatlar jamiyat yoki oila uchun real foyda keltirmaydi. Bu yerda Qahhor saxiylik tushunchasini ijtimoiy hayotdagi ko'r-ko'rona iste'molchilik bilan zidlashtiradi. Adib ko'rsatmoqchi bo'lgan haqiqat shundan iboratki, iqtisodiy ong faqat mol-mulk bilan emas, balki ongli qarorlar, tejamkorlik, foydali sarmoya va o'z imkoniyatini real baholash orqali namoyon bo'ladi.

Hikoyaning semantik qatlamida shuningdek, jamiyatdagi ko'zbo'yamachilik, "ko'rsatish" orqali yashash odati tanqid qilinadi. Bunday holatlarda na iqtisodiy samaradorlik, na ijtimoiy foyda mavjud. Natijada, bunday ong ostida yashovchi jamiyat o'z taraqqiyotini ta'minlay olmaydi, faqat tashqi effektlar bilan ovora bo'ladi.

"Qarsakbozlik" hikoyasida esa faoliyat va natija o'rtasidagi tafovut muammosi ko'tariladi. Hikoya qahramonlari tomonidan bajarilgan harakatlar mohiyatga emas, tashqi ko'rinishga yo'naltirilgan. Har qanday ishga, hatto be'mani va natijasiz bo'lsa

ham, qarsak bilan baho beriladi. Bu esa Qahhor satirasining asosiy zarbasini rasmiyatchilik va ko'zbo'yamachilikka qaratadi. Hikoyadagi qarsaklar, aslida, iqtisodiy samaradorlik emas, sun'iy faollikni yashirish vositasidir.

Muallif bu yerda jamiyatda faoliyatning real iqtisodiy bahosi emas, balki tashqi effektlar, protokol va rasmiy qiyofa asosida shakllanayotgan baholash tizimini keskin tanqid qiladi. Natijada, bunday muhitda ishchanlik, tejamkorlik, maqsadga muvofiqlik emas, balki "kim ko'proq ko'rinadi" tamoyili ustuvorlik qiladi. Bu esa iqtisodiy samarasizlikka, resurslar behuda sarflanishiga va jamiyat taraqqiyotining susayishiga olib keladi.

Ikkala hikoyada ham Qahhor badiiy vositalar orqali iqtisodiy madaniyatning tanazzulini ko'rsatadi. "Saxiylik"da u iqtisodiy resurslardan foydalanishda ongli yondashuv yetishmasligini ochib bersa, "Qarsakbozlik"da esa natijasiz faoliyatlarga berilayotgan yolg'on baho orqali iqtisodiy natijadorlikning soxta tusga kirishini fosh etadi. Bu tanqidlar orqali muallif faqat ma'lum shaxslarni emas, balki jamiyatning butun iqtisodiy tafakkur darajasini qayta ko'rib chiqishga undaydi.

Qahhor satirasi bugungi zamon uchun ham dolzarbdir. Ijtimoiy tarmoqlarda sun'iy obro' orttirish, ko'p hollarda samarasiz "loyihalar"ga ajratilayotgan mablag'lar, islohotlarning real emas, protokol darajasidagi ijrosi – ularning barchasi Qahhor tanqid qilgan hodisalarning zamonaviy ko'rinishidir.

Xulosa

Abdulla Qahhor ijodi, ayniqsa uning satirik hikoyalari, o'zbek adabiyotida nafaqat ijtimoiy tanqid, balki iqtisodiy tafakkur va ongni shakllantirishga xizmat qiluvchi badiiy manba sifatida alohida o'ringa ega. "Saxiylik" va "Qarsakbozlik" hikoyalarida muallif sun'iy sahovat, ko'zbo'yamachilik, natijasiz faoliyat, byurokratik isrofgarchilik va ko'r-ko'rona obro' orttirish kabi hodisalarni keskin tanqid ostiga olgan. Ushbu tanqidlar orqasida yotgan asosiy maqsad – jamiyat a'zolarida iqtisodiy ong, mas'uliyatli iste'mol madaniyati, real natijadorlikka asoslangan yondashuvni shakllantirishdir.

Qahhor asarlari shuni ko'rsatadiki, iqtisodiy samaradorlik faqat pul yoki resurs bilan emas, balki ongli yondashuv, mehnatga real baho, ijtimoiy mas'uliyat va axloqiy qadriyatlarga tayanadi. Satira orqali berilgan bunday teran tanqidlar jamiyatni o'ylashga, baho berishga va o'zgarishga undaydi. Ayniqsa, bugungi islohotlar davrida bunday adabiy namunalar davlat siyosatining ijtimoiy va iqtisodiy maqsadlari bilan hamohang tushadi.

Shunday qilib, Abdulla Qahhorning "Saxiylik" va "Qarsakbozlik" hikoyalari iqtisodiy tafakkurni shakllantirishda o'zbek adabiyotida benazir o'rin tutadi. Ular

nafaqat o'quvchini kuldiradi, balki chuqur mulohazaga chorlab, iqtisodiy ongni tarbiyalovchi kuchli adabiy vosita bo'lib xizmat qiladi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Qahhor A. Tanlangan asarlar. 5 jildlik. – Toshkent: G'afur G'ulom nomidagi NMIU, 2006.
2. G'ulomov Y. Satira va jamiyat. – Toshkent: Fan, 1974.
3. Hayitmetov A. Adabiy tanqid va adabiy jarayon. – Toshkent: Universitet, 1996.
4. Azizxo'jayev A. Iqtisodiy tafakkur va adabiyot // "Ilm va taraqqiyot" jurnali. – 2020-yil, №1.
5. Abdurahmonov Q.X. Iqtisodiy nazariya. – Toshkent: "IQTISOD-MOLIYA", 2021.